

Hae vero causae non agunt capiti vulneris infligendi causa , et ideo vulnus hoc casui tribuitur.

Fortuna est: concursus causarum minime praevisus ad effectum homini vel bonum vel malum producendum. Dicitur *fortuna secunda* , quando effectus inde pendens iudicatur nobis bonus. Contra autem *adversa fortuna* vocatur , quando effectus inde pendens nobis malus censetur. Ita inventio gemmarum in muro diruto tribuitur fortunae secundae ; at vulnus capiti inflictum tegula e tecto cadente refertur ad fortunam adversam. His positis definitionibus facile ostenditur , nullum esse casum , nullamque fortunam ex parte Dei , sed tantum ex parte causarum secundarum et hominum. Nam quum Deus ab aeterno praesciverit omnes omnium causarum effectus , seu quidquid in hac rerum serie contingit , et hoc universum gubernans omnia dirigat ad certum finem ; dubium non est , quin omnes effectus a nobis minime praevisos ab aeterno praesciat , et ad certum finem dirigat. Quamvis igitur causae , si eas in se spectes , aliquando casu fortuito agere videantur ; agunt tamen propter finem a Deo intentum. Nullus igitur casus , nulla fortuna est respectu Dei , sed tantum respectu causarum secundarum. Et omnia , quae casu et fortuna contingere dicuntur , providentiae Dei decernen-

tis vel permittentis et ad finem bonum diligentis subiiciuntur. Non defuerunt tamen veteres scriptores , qui universum naturae ordinem a Deo constitutum fati nomine appellarent. Verum hanc appellationem excusat S. Augustin. lib. 5. de civit. Dei cap. 8.: qui omnium connexionem seriemque causarum , qua sit omne , quod fit , fati nomine appellant ; non multum cum eis de verbi controversia laborandum atque certandum est ; quandoquidem ipsum causarum ordinem et quamdam connexionem Dei summi tribuunt voluntati et potestati , qui optime et veracissime creditur , et cuncta scire , antequam fiant , et nihil inordinatum relinquere. Quae quidem Sancti Doctoris verba probe perpendenda sunt. Apprime enim congruent cum iis , quae de causarum connexione , illarumque ad finem ultimum relatione demonstravimus.

Obiect. 2. Si Deus omnibus provideret , quum sit optimus et omnipotens , non sinearet , tot mala physica et moralia in mundo contingere , aut saltem impiorum prosperitatem et iustorum afflictionem atque oppressionem non permitteret ; ergo Deus rebus omnibus non providet. Resp. hanc difficultatem fuse explicatam fuisse atque dissipatam , ubi de sapientia et bonitate Dei sermonem habuimus. Ostendimus enim malorum tum physicorum tum moralium originem , et quare

Deus optimus et omnipotens simulque sapientissimus ea permittat. Quod autem spectat ad impiorum felicitatem, et iustorum afflictionem in hac vita; inde tantummodo probatur, alteram esse vitam, in qua impii punientur, iusti remunerabuntur, et illi divinae iustitiae, hi divinae misericordiae manifestandae inserviunt. Praeterea per malos boni exercentur, purgantur, erudiuntur: *omnis enim malus aut ideo vivit, ut corrigitur; aut ut bonus per eum exercatur,* inquit S. Augustinus *in psalm. 54.* Eamdem responsonem fusius explicat S. Doctor lib. 1. de civit. Dei cap. 6.: *patientia Dei,* inquit, *ad poenitentiam invitat malos, sicut flagellum Dei ad poenitentiam erudit bonos.* Item *misericordia Dei servandos amplectitur bonos, sicut severitas Dei puniendos corripit malos;* placuit quippe divinae providentiae praeparare in posterum bona iustis, quibus non fruentur iniusti, et mala impii, quibus non excruciantur boni. Ista vero temporalia bona et mala utrisque voluit esse communia, ut nec bona cupidius appetantur, quae mali quoque habere cernuntur, nec mala turpiter evitentur, quibus et boni plerumque adficiuntur. Nam si nunc omne peccatum manifesta plecteretur poena, nihil ultimo iudicio servari putaretur. Rursus si nullum peccatum nunc puniisset aperte divini-

tas, nulla esse providentia divina videtur. Tandem nemo tam iustus est, qui non aliquando delinquit: inde temporalis punio. Nemo tam malus est, qui aliquod bonum morale interdum non operetur, inde fluxa et temporalis felicitas. Boni heic poenis exercentur, ut mundentur, et coelo matuscant. Mali heic falsa saepe felicitate gaudent, quia post mortem acerbius torquendi. Ceterum divinae providentiae leges expendere humanae non est sapientiae. Hinc praeclare ait S. Augustinus lib. de vera relig. cap. 22.: *non multum iis, qui nausea et vertigine laborant, dissimiles sumus, qui omnia sursum deorsumque verti putant, quoniam ipsi vertantur: idem enim his, de quibus loquimur, accidit; neque enim Deum se sapientiorem esse putant.*

Obiect. 3. Providentia rebus omnibus necessitatem imponit, quae enim Deus praeordinavit, non possunt non fieri; alioqui providentia divina effectu suo frustrari posset. Praeterea res omnes ita disposita divina providentia, ut effectus omnes ex causis antecedentibus pendeant. Ita apud Ciceronem lib. de fato argumentatur Chrisippus, *si omnia antecedentibus causis fiunt, omnia naturali colligatione contexte conserteque fiunt; quod si ita est, omnia necessitas efficit; id si verum est, nihil est in nostra potestate;* ergo Deus rebus omnibus non providet. Resp.

N. ant. et singulas probationis partes explicabimus. Quum providentia nihil aliud sit, quam rerum omnium conservatio, et divinus ad creaturarum omnium actiones concursus, singularumque actionum directio ad ultimum finem; manifestum est, ex singulis huius definitionis partibus, quas antea specialibus quaestionebus seorsum tractavimus, nihil omnino laedi humanam libertatem. Et quidem probe distingui debent causae liberae et causae necessariae. Quamvis autem res omnes causae singulas divina providentia disposuerit; causas tamen singulas secundum propriam eorum naturam ordinavit. Quae sunt necessariae ad unum sunt necessario determinatae; quae vero sunt liberae, eas salva libertate divina providentia gubernat. Hoc idem argumentum solvit Sanctus Augustinus lib. 15. de civitate Dei cap. 9. : ordinem causarum non negamus; non est autem consequens, ut si certus est ordo causarum, ideo nihil sit in nostrae voluntatis arbitrio; ipsae quippe voluntates in causarum ordine sunt. Et quidem causas liberas, salva libertate, colligari inter se posse, exemplo illustrari potest. Pater filium bona docilisque indolis paterno affectu minatur, hortatur: patris comminationes, hortationes voluntatis determinationem in filio liberaliter instituto producent infallibiliter, non tamen necessario. Ideoque causae liberae in aliam causam liberam influxus

erit quidem infallibilis, minime tamen necessarius. Neque etiam influxus causae physicae in causam liberam libertatem tollit. Etenim in mundo materiali contingunt effectus physici, ex quibus nascuntur in causis liberae sensationes, ex sensationibus actiones; sed actiones illae, licet infallibiliter contingant, minime tamen necessario fiunt. Itaque patet, hanc obiectionem divinae praescientiae et providentiae esse communem, ac proinde et communem responsionem. Accurate distinguenda est futurationis infallibilitas ab ipsa necessitate.

Obiect. 4. Absurdum est ad hoc Dei deducere maiestatem, ut sciat per singula momenta, quot nascuntur culices, quotve moriantur, ut loquitur S. Hieronym. Et: numquid de bobus cura est Deo? ait Apostolus; ergo saltem providentia divina ad ea, quae abiecta et vilia sunt, sese non extendit. Resp. dist. ant. rerum aut minutarum, aut quas abiectas censemus, cognitio et cura Deo tribuenda non est cum successione et anxiate, C. cum immutabilitate et tranquilitate, N. ant. et cons. Nulla est igitur in divina cognitione successio et nulla in Dei providentia anxietas. Sed ab aeterno Deus omnia immutabiliter cognovit, et vi aeterni decreti rebus omnibus providet, etiam quae viliissimae censemur. Hinc Christus Dominus discipulos suos persuasos facturus, quod Deus

eorum curam summam gerat , a minori ad maius ita argumentatur : *nonne duo passeres asse veneunt , et unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro ?* vestri autem capilli capitum omnes numerati sunt . Nolite ergo timere : multis passeribus meliores estis vos . Christo igitur docente , rerum quantumvis vilium , quales sunt passeris et capilli , tantam curam gerit Deus , ut nihil iisdem accidere possit nisi ipso volente . Et certe quae nostro iudicio abiecta , vilia et contemnenda censentur , talia non sunt iudicio Dei . Nam pretium decernimus rebus ex usu , quem eas habere iudicamus , et ideo vilia et abiecta nobis videntur , quae nullum aut exiguum usum praebere praesertim nobis existinamus . At Deus videt omnem usum sive proximum sive remotum , quem unumquodque ens in hac universa rerum serie habet , et siccirco de usua rerum iudicat in relatione ad totum universum . Nos autem in usu rerum immediato adquiescimus , immo saepissime ne hunc quidem attingimus ; ac proinde exigui usus ea aestimamus , quorum usus immediatus non est magni momenti , et nullius usus ea reputamus , quorum nullum percipere valemus . Atque hinc abiecta et vilia illa iudicamus , aliter prorsus iudicaturi , si nobis daretur integrum rerum nexum intuitiye pervestigare . Sic in machinis sunt partes quaedam exiguæ , quarum usum non percipit mechanicae imperi-

tes , quasque proinde abiectas iudicat , et salva machina abesse posse , sibi fingit . Sed longe aliter sentit machinae autor , cui operis sui adest idea distincta , qua partium illarum usus omnes mutuamque relationem perspicit .

Praeterea licet creaturae omnes divinae subiacent providentiae ; erga homines tamen , quos Deus tot et tantis cumulavit beneficis , longe illustrius elucet divina providentia . Adlatum S. Hieronymi textum ita explicat ipse S. Doctor in cap. 1. Habacuch : *non simus tam fatui adulatores Dei , ut dum potentiam eius etiam ad ima detrahimus , in nos ipsis iniuriosi simus , eamdem rationabilium quam irrationalium providentiam esse , dicentes .*

Obiect. 5. Si eventus omnes in universa rerum serie per divinam providentiam constituti sint , vana omnino esset humana providentia privataque sollicitudo . Inutiliter omnino vota precesque supremo numini fundentur : mutua hominum consilia atque hor-tamenta prorsus forent superflua : frustra omnino conderentur leges , inutilisque foret omnis cura vitae et valetudinis : atque induceretur *fatum mahometanum* ita appellatum , quod turcae , praesertimque milites , huic *fatalitatis* principio suam vivendi rationem conformare soleant . Tandem providentia divina , quae in causarum omnium atque ef-

fectuum perpetuo nexus consistit , miracula de medio tolleret. Hunc enim nexus miracula abrumpunt. Atqui haec consecataria repugnant omnino. Ergo repugnat divina providentia, saltem qualis a nobis definita est.

Resp. N. mai. et ad singulas probatio-
nis partes facilis est responsio. Etenim pre-
ces , vota , consilia , hortamenta non frustra
fiunt , neque inutiliter constituuntur leges.
Haec enim omnia in universa rerum serie di-
vinaeque providentiae ordine continentur. Et
quidem licet determinata sit universa rerum
series , hanc tamen determinationem ignoram-
us , eamque cum actionum nostrarum serie
coniunctam esse , cognoscimus. Quare evidens
est , nos re vera agere debere non secus , ac
si nihil esset determinatum. Itaque dum in
sacris paginis praecipitur , abiiciendam esse
rerum temporalium curam , ita intelligendum
est praeceptum illud , ut non simus de rebus
vanis et caducis solliciti , sed de rebus
non perituriis , quae ad Deum spectant , a-
nimaeque saluti prosunt. Nam istas nimis cu-
rare non possumus : illas non possumus fere
nisi nimis curare. Quare scriptum est : *qua-
rite primum regnum Dei et iustitiam eius,
et haec omnia adiicientur vobis.* Absurdum
autem omnino est fatum mahometanum , et
nemo sana mente praeditus non ridet turcas
illos , qui loca contagiosa despiciunt et qua-
si lassent , persuasi , se morituros in loco

minime contagioso , si Deus ipsos mori hoc
tempore decrevit. Eodem divinae providen-
tiae abusu stulte peccant illi , qui referente
Tournefortio in *itinere orientali* , arbores in
hortis incultas sibi permittunt atque negli-
gunt. Itaque in divinae providentiae ordine
continetur , ut eam adhibeamus diligentiam ,
quam prudentia rectaque ratio dictant , et
deinde in providentia divina conquiescere de-
bemus atque animo tranquillo ferenda , si
quae nobis eveniant mala. Tandem quod ad
ultimam spectat obiectionis partem , miracula
scilicet , res paullo fusius explicanda est. *Mira-
culum* definitur : *effectus aliquis singularis,
cuius ratio in universalis causarum natura-
lium serie non continetur.* Ita dum Sanctus
Petrus *actor.* 3. homini clando solis verbis
soloque imperio gressum restituit ita , ut ex-
siliens statim ambulaverit ; factum illud in
universa motuum naturalium serie non con-
tinetur. Neque enim verba , quae protulit S.
Petrus , ullam in pedum articulatione muta-
tionem producere potuerunt. Probe observan-
da est haec miraculi notio , ex qua patet ,
impiissimam esse miraculi definitionem , quae
profertur a Spinosa in execrando opere , cui
titulus est : *tractatus theologico-politicus.* Mi-
raculum definit Spinosa effectum aliquem , cu-
ius causam naturalem explicare non possumus ,
ita ut miracula in opinione dumtaxat me-
taque ignorantia posita sint. Spinosae defini-

tionem amplexus est Lokius in *dissertatione de miraculis*, ubi miraculum definit sensibilem quamdam operationem, quae quum captum spectatoris transcendent, ab eo pro divina habetur. Naturae leges necessarias omnino esse et immutabiles, adfirmant auctores illi, ac proinde omnia negant miracula. At ex nostra definitione patet, dari veri nominis miracula. Et certe quis umquam somniare poterit, aquam vasi infusam iussu alterius per aliquam naturalem motuum legem in vinum transmutari posse, et nostrae ignorantiae tribuendum, quidquid portenti invenimus in miraculo Christi de aqua in vinum conversa? Qui maximo miraculo mundum creavit, perpetuoque miraculo conservat atque gubernat; is leges naturae, quarum ipse auctor est, pro sua liberrima et omnipotentissima voluntate immutare potest atque suspendere. Neque haec legum generalium perturbatione divinae providentiae repugnat; quin immo specialem erga homines providentiam summatim clementiam demonstrat atque manifestat. Sunt enim miracula luculentissimum religionis testimonium. Et quidem quum miracula in causarum naturalium serie non continantur, omnem naturae vim excedunt, ac proinde solus Deus miracula patrare potest: ipse miraculorum omnium causa est primaria: creaturae autem sunt dumtaxat causae *instrumentales* atque *occasionales*. Porro repu-

gnat, a Deo summe veraci et bono patrari miracula in erroris confirmationem hominumque perniciem. Sunt ergo miracula evidenter credibilitatis motivum, divinamque providentiam magis ac magis confirmant. Si autem Deus, a paganis improbisque hominibus prodigia patrari, aliquando permiserit; ad maiorem erroris confusionem veritatisque confirmationem id factum est. Ita magi aegyptii aliqua Moysis miracula imitati sunt. At quum ad quartum perventum esset prodigium, heic imbecilla atque desperata stetit magorum ars, et exclamare coacti sunt: *digitus Dei est hic*. Hanc doctrinam fusius explicare nostri non est instituti. Observare satis erit, ex miraculis legumque generalium perturbatione nullam in Deo argui posse mutabilitatem; Deus enim nec opera nec consilia mutat, quum omnia decreverit ab aeterno. Dum autem diximus, miracula in causarum naturalium serie non contineri, id eo sensu intelligendum non est, quasi miracula ipsam rerum essentiam violarent, ut ait Spinoza. Effectus corporum naturales dicimus, qui per ipsum partium nexum earumque qualitates et regulas motus explicari possunt. Contraria ratione effectus supernaturalis appellatur, qui per multum partium nexum earumque qualitates et leges motus explicari non potest. Itaque patet, miracula corporum essentia non repugnare, atque essentiarum immutabilitate per-

peram abusum fuisse Spinosam , ut miracu-
lorum possibilitatem labefactaret. Et quidem
si per immutabilem rerum ordinem intelli-
gantur veritates aeternae nulli mutationi ob-
noxiae , si intelligantur ipsae rerum essentiae
omnino invariables ; iam ordinis miraculo-
rumque notio pervertitur. Et certe Deus fac-
cere non potest , ut spiritus , quamdiu spi-
ritus manet , non sit intelligentia praeditus,
ut corpus , quamdiu corpus manet , non sit
a spiritu distinctum. At quod sol in certa
a tellure distantia constituantur : quod certa
periodo terram illustret : quod praescriptus
corporum coelestium ordo , iubente Deo , su-
spendatur atque turbetur : quod corpus aliquod
moveatur vel quiescat : quod homo infirmus
sit vel sanus , mortuus aut vivus ; tales ef-
fectus ad rerum essentiam non pertinent.

Neque rerum essentiae contraria sunt mi-
racula , quae ex sancta scriptura adfert Spi-
nosa. Quod ignis vim comburendi amiserit,
et iuvenes hebraeos in fornace intactos reli-
querit : quod corpus nullum gravitatis signum
demonstret , ita quum Christus Dominus su-
per aquas ambulavit ; haec et alia similia im-
mutabiles rerum essentias minime perturbant.
Etenim Deus temperare vel sistere omnino
potuit ignearum particularum motum , qui-
cumque sit , in quo consistit ignis actio ; sub
pedibus hominis aquam vel aërem indurare
potuit Deus omnipotens. Quamvis autem di-

vina haec prodigia essentiarum immutabilita-
ti non sint contraria ; universaliter tamen re-
rum ordini contraria sunt , et vera sunt mi-
racula. Patet ergo , Spinosam miraculorum es-
sentiarumque notionem omnem pervertisse , et
falso divinae immutabilitatis praetextu in di-
vinam omnipotentiam injurium fuisse. Quae
autem de miraculorum notione tradidimus , ap-
prime conveniunt cum doctrina Sancti Au-
gustini lib. 6. de genes. ad litt. cap. 13. ;
non enim ista quum fiant contra naturam,
*fiant nisi nobis , quibus aliter naturae cur-
sus innotuit ; non autem Deo , cui non est
natura , quod fecerit.*

ARTICVLVS IV.

De Deo domino et ab hominibus colendo.

**DEO COMPETIT DOMINIVM IN OMNES CREATV-
RAS , ESTQVE PROINDE EARVM DOMINVS.**

I. Prob. Etenim Deus hunc mundum ad-
spectabilem omnesque creaturas ex nihilo liber-
tine produxit , et ita conservat , ut cessante a-
ctione divina , in nihilum reciderent omnia. Ig-
itur Deus pleno in omnes creaturas dominio
fruitur , ac proinde de toto universo et de o-
mnibus creaturis potest pro suo arbitrio dispo-
nere , quum nihil insit creaturis , quod non ha-
beant a Deo. Disponere igitur potest de liberis

Tom.II.

T

hominum actionibus. Itaque voluntas Dei debet esse homini loco propriae voluntatis. Atque hinc patet, quid sit *abnegatio* propriae voluntatis scilicet, propositum firmum, nihil quidquam volendi aut agendi, nisi quod sit divinae voluntati conforme.

DEVS VVLT, VT HOMO ACTIONES SVAS LIBERAS AD SVI ALIORVMQVE HOMINVM PERFECTIONEM DIRIGAT.

II. Prob. Quum enim Deus sit summe bonus erga homines ita, ut nulla maior bonitas concipi possit: bonus vero erga alios ad aliorum perfectionem promovendam pronus sit; fieri non potest, ut Deus non velit, hominem actiones suas liberas ad sui aliorumque hominum perfectionem dirigere; id ergo Deus vult. Hinc ut homo voluntati divinae conformiter agat, non sufficit, ut suam moveat perfectionem, sed requiritur quoque, ut pro virili aliorum hominum perfectioni inserviat, nec quidquam faciat, quod ad aliorum imperfectionem quomodocumque tendat. Et ideo non vult Deus, ut homo bonum suum moveat cum malo alterius. Itaque ex iure Dei in creaturas fluit haec hominis obligatio: nempe, ut suas actiones liberas ad gloriae divinae divinorumque attributorum manifestationem, hoc est, ad sui aliorumque hominum perfectionem dirigat. Atque ex eodem iure fluit amor Dei, amor

sui ipsius, hoc est, propriae perfectionis, et amor proximi. Praeterea quum amor sui ipsius et amor proximi fluant ex Dei dominio, ex infinita Dei perfectione, illiusque bonitate infinite summa; patet Deum, super omnia amandum esse, nosque ipsos et alios propter Deum esse diligendos.

IVRE DOIMNII DEO COMPETIT IVSTITIA VINDICATIVA.

III. Prob. Nam iustitia vindicativa dicitur, qua poenae decernuntur et irrogantur male facientibus seu divinam voluntatem violentibus. Poena autem est malum physicum ab eo, qui alterum obligandi ius habet, immisum ob aliquod malum morale. Igitur ex supremo Dei dominio fluit iustitia vindicativa. Itaque timendum est Deus, sed timore filiali, nempe iustitia Dei vindicativa non debet influere in determinationem voluntatis, nisi quatenus ex ea colligitur, hanc esse Dei voluntatem, ut hoc faciamus, illud omittamus. Et quidem quum Deus super omnia amandus sit, timor, quem Deo debemus, est timor filialis. Nempe sollicite cavendum est, ne aliquid faciamus, quod Deus fieri non vult, nec omissimus, quod vult fieri. Timori filiali opponitur timor servilis, si nempe poenae metu quis adactus aliquid fecerit. Timor servilis non est officium erga Deum, sed medium cohibendi voluntatem malam, ac

proinde utilis est et bonus. Haec sunt fēcundissima theologiae naturalis principia, ex quibus derivare possunt prima legis naturalis praecepta. At particularis casus et horumce principiorum usum fusius explicare, ad ethicam pertinet.

CVLTV M TVM INTERNVM TVM EXTERNVM
DOMINII IVRE DEO DEBERI, MANIFESTE
PATET.

IV. Prob. Quum enim Deus in liberas hominum actiones tum internas tum externas plenum habeat dominium; non solum actiones internas sed etiam externas ad manifestationem gloriae divinae dirigere debemus; sed hoc est Deum colere, cultu nempe interno, si in actionibus internis consistat, et cultu externo, si consistat in actionibus externis; ergo actibus internis atque externis Deum colere debemus. Deum ergo debemus invocare, Deo gratias agere. Et quum tota hominis vita moralis non sit nisi actionum liberarum complexio, quae quidem actiones ad gloriae divinae manifestationem rectumque finem dirigi debent; hinc tota hominis vita perpetnus cultus divinus esse debet ita, ut homo Deo vivere et mori debeat. Ex his omnibus evidens est, dari religionem, nempe modum colendi Deum. Si religio ex principiis rationis seu ex iis, quae in theologia naturali demonstrata sunt, definiatur; tunc

religio dicitur *naturalis*. Si autem ex revelationis auctoritate definiatur, *revelata* appellatur. Religionem naturalem dari, iam demonstravimus, sive Deum actibus internis atque externis colendum esse, quod quidem a nemine negari potest, nisi Deum ipsum negaverit. Quia vero religionis revelatae necessitas ex theologiae naturalis principiis demonstrari potest, ideo sit

CONCLVSION.

REVELATIONIS NECESSITAS DEMONSTRATVR.

I. Quamvis universalissima religionis naturalis praecepta homini sua ratione utenti ita comperta sint, ut deleri neutiquam possint; eorumdem tamen praceptorum usus conclusionesque particulares ex iisdem praeceptis eruendae concupiscentia, cupiditate inordinatisque affectibus saepe corrumpuntur. Conclusiones omnes ab universalissimis theologiae naturalis principiis eodem non distant intervallo. Aliae sunt propiores, remotiores aliae, quae non sine multiplici ratiocinationum nexu colliguntur. Hanc vero longiorem ratiocinationum seriem persequi non possunt rudes atque illitterati homines. Hanc ratiocinationem fuse exponit S. Thom. 1. 2. quaest. 94. art. 6.: ad legem naturalem pertinent primo quidem praecepta universalissima, quae sunt omnibus no-

ta. Secundario autem quaedam praecepta magis propria, quae sunt conclusiones quasi propinquae principiis. Quantum ergo ad illa principia communia lex naturalis nullo modo potest a cordibus hominum deleri in universali; deletur autem in particulari operabili, secundum quod ratio impeditur applicare commune principium ad particulare operabile propter concupiscentiam vel aliquam aliam passionem. Quantum vero ad alia praecepta secundaria, potest lex naturalis deleri de cordibus hominum vel propter malas persuasiones, eo modo etiam, quo in speculativis errores contingunt circa conclusiones necessarias, vel etiam propter pravas consuetudines et habitus corruptos. Tristissima experientia haec ratiocinatio confirmatur. Ex predictis enim causis tamquam ex mala radice pullularunt innumera errorum monstra. Qui ad hoc praeceptum attenderit: alteri feceris, quod tibi fieri velis, facile concludet, proximum suum diligendum esse. Qui autem attenderit ad praeceptum aliud: alteri ne feceris, quod tibi fieri non vis, facile intelliget, nemini vel per furtum vel per adulterium vel alia qualibet iniuria nocendum esse. Ita autem apud quasdam gentes depravata fuere haec principia, ut furtum uxorumque communitatem licita esse putaverint. Apud alias nationes barbaro pietatis abusu parentes senio-

confecti enecabantur. Si autem tanta sit hominum caecitas, ut ipsas e corde deleant conclusiones, quae ex lege naturali proxime deducuntur, quanto magis obscurare et delere facile est conclusiones, quae non sine multiplici ratiocinationum anfractu colliguntur?

Neque barbarae tantum gentes rudesque homines in theologiae naturalis crassa supinaque ignorantia versati sunt; sed eadem ferre mentis caligine laborarunt ingeniosissimi doctissimique homines divinae revelationis auxilio destituti. Plato inter antiquos sapientissimus habitus, qui tot ac tanta de animorum immortalitate egregie scripsit, de hoc tamen dogmate firmitatem non habuisse videtur. In Timaeo enim, quum de hoc sermonem habiturus esset, dixit, satis sibi esse, si in rem difficile verisimilia diceret. Omni religiosis notione sese caruisse propriis verbis testatur Cicero lib. 2. de divinitate: retinetur autem, et ad opinionem vulgi, et ad magnas utilitates reipublicae mos, religio, disciplina. In ipsa Dei notione immaniter errasse cultiores quoque veteres philosophos, certissimum est. Zenonis reiquorumque stoicorum errores ita exponit Cicero lib. 4. quaest. acad.: Zenoni et reliquis fere stoicis aether videatur summus Deus mente praeditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi maiorum est gentium stoicus, solem dominari et rerum potiri, putat. Itaque cogimur dissen-

sione sapientium dominum nostrum ignorare, quippe qui nesciamus, soli an aetheri serviamus. Sed nihil opus est in re notissima diutius immorari. Nemo enim ignorat monstrosa de ipso supremo numine et legge naturali veterum philosophorum commenta. Quod ergo philosophi revelationis face illustrati de theologia naturali tam sancte et praeclare scripserint, non excellentiori ingenio, sed maxime divino lumini tribuendum est. Hinc cum Lactantio exclamandum est: *o quam difficilis est ignorantibus veritas, et quam facilis scientibus...* Deo soli opera sua nota sunt; homo autem non cogitando aut disputando adsequi eum potest, sed discendo et audiendo ab eo, qui scire solus potest et docere, lib. 2. de falsa sap. cap. 14. Ex his omnibus concludit Lactantius lib. 3. cap. 25.: *philosophia non est sapientia, si ab hominum coetu abhorret...* Quid si natura hominis sapientiae capax est, oportuit opifices et rusticos et mulieres et omnes denique, qui humanam formam gerunt, doceri, ut sapiant. Itaque tandem ex hactenus explicata probationum serie ita argumentamur. Necessaria est revelatio, si satis non sint theologiae naturalis principia; atqui ex demonstratis non sufficiunt theologiae naturalis principia, quae ab hominibus non solum misere corrupta fuisse, sed etiam ad omnium captum accommodata non esse ostendimus; ergo

in religionis negotio necessaria est revelatio.

II. Ex corrupta supremi numinis legisque naturalis notione sponte fluebat ipsa divini cultus depravatio. Hinc tot nati sunt fanatici et superstitionis cultus pro varia, quam unusquisque sibi fingebat, divini numinis idea, quod quidem variis exemplis declarabimus. Deus est rerum omnium conservator, ipsique tribuendum tamquam causae primae, quod globus terraqueus, qui ab hominibus et animalibus habitatur, in tali conservetur statu, ut sit habitabilis. Quamobrem quin viderent persarum philosophi, remoto sole, globum nostrum in chaos quoddam converti, nec vegetationi amplius esse locum, hominibus ac animalibus esse pereundum, ideo solem rerum omnium conservatorem, omniumque naturalium effectuum primam causam esse putarunt. Hinc delati divini honores soli, ereta templa, sacrificia perpetrata. Alii astra coluerunt deos, et in iis effectuum naturalium causas quaeviserunt. Hinc nata est astrolologia: hinc variis sideribus cultus exhibiti. Eiusdem criminis rei accusari non debent, qui futuros eventus in certo quodam planetarum aspectu etiam num hodie investigare non dubitant, sed a superstitione vel saltem a factitate excusari non possunt.

Non solum superstitionis et fanatici cultus diis decernebantur, sed etiam nefandi atque inhumani. Hinc merito de his execrandis im-

pietatis cecinit Lucretius: *quantum religio potuit suadere malorum!* Qui Bacchum deum colebant, ebrietate, qui Venerem, impudicitia sua festa peragebant, atque hinc horrenda bacchanalium sollemnia, quae quidem religioso silentio premere iubet pudor. In barbariem ipsa vertebatur religio. Apud barbaras quasdam gentes filios suos idolo Moloch flammisque parentes devoverant. Alii idolo Baal, alii Saturno filios suos immolabant. Furor ille ad carthaginenses manavit; apud quos in calamitatibus publicis frequentissima erant horrenda haec sacrificia. Hanc cultus barbariem non exhorruerunt ipsi romani. Curtius et ambo Decii sese morti devoverunt, humnanum sanguinem a diis ultirobus exposci, putantes. Eo usque pervenit crudelitas, ut vivi sepelirentur homines ad evertenda reipublicae pericula. Longius esset referre diversissimos atque immanissimos cultus, quibus deturpata fuit antiquitus religio naturalis ipsaque humanitas. Inter christianos quoque summa est cultus dissensio. Superstitiosi, immo et idolatriae catholicos accusarunt recentiores haeretici. *Ecquis erit in tantis controversiis iudex, nisi qui falli et faltere non potest?* Ipsa nempe divinae revelationis auctoritas. *Et quidem ut praecclare rationcinatur Lactant. lib. 3. cap. 27.: nihil ne illi philosophi scilicet, verisimile praecipiunt? immo permulta, et ad verum frequenter acce-*

dunt; sed nihil ponderis habent illa praecepta, quia sunt humana, et auctoritate maiori, id est, divina illa carent. Nemo igitur credit; quia tam se hominem putat esse, qui audit, quam esse ille, qui praecepit. Neque dicantur, principis auctoritate cultum praescribi posse. Talis enim cultus principis imperio constitutus mere civilis fore, nec religionis nomen mereretur. Divinae auctoritatis necessitatem agnoveront *politici* legislatores, qui sectaram suarum commenta numinis alicuius auctoritate semper protexisse leguntur. Itaque hanc secundam probationem non secus ac primam simili arguento concludere licet. Necessaria omnino est etiam, quod ad cultum externum, revelationis auctoritas, si tanta sit cultuum varietas, quae nullo hominum iudicio, nulla privata auctoritate tolli ac dirimi possit; atqui rem ita se habere constat ex hactenus relatis; ergo revelatio necessaria est in rebus ad religionem spectantibus.

III. Revelationis necessitatem demonstrat ipsa religionis divinae notio. Religionis obiectum, principium et finis est Deus ipse, nempe ens infinitum, menti limitatae incomprehensibile. Religio igitur multa continere debet *supra rationem*, seu mysteria rationi omnino impervia, quae ad theologiam naturalem non pertinent. Divina attributa illorumque summa consensio altissimum sunt mysterium nullo rationis naturalis lumine co-

gnoscendum. Non solum Deus est rerum omnium creator atque conservator; sed praeter haec duo supremi auctoris beneficia, innoscere etiam debuit, an Deus pro sua infinita bonitate aliis nos comulaverit gratiis, quae ad salutem aeternam referuntur. Ignorare non debuit homo, quid post hanc mortalem vitam sperandum bonis, quid timendum improbis. Dogma religionis primarium, quo veluti fundamento nititur, est ipsa animae immortalitas, quod quidem dogma licet in theologia naturali demonstratum, in dubium vocarunt aliqui, negarunt alii. Praemiorum poenarumque aeternitas aliud est spei tremorisque plenum religionis decretum, cuius quidem veritatem divina auctoritate hominibus certo cognitam esse, oportebat. Ex hac demonstratione duabusque praecedentibus patet, revelationis necessitatem dupli modo considerari posse, vel in ordine ad ipsas etiam veritates, quae ex principiis rationis colliguntur, vel in ordine ad dogmata sublimiora, quae intellectus finiti vim omnem longe superant, et sine revelatione cognosci non poterant. Pro utroque veritatum genere revelationis necessitatem demonstravimus.

SOLVVNTVR OBICTIONES.

Obiect. i. Revelationis necessitas demonstrari solet ex summa inter homines etiam

cultissimos discordia circa legis naturalis precepta. At multo obscurior est revelatio, quae eam certe non habet evidentiam, quam praeferunt ipsa legis naturalis principia. Revelatio enim fallaci sensuum factorumque testimonio innixa est. Lex autem naturalis purissimo innititur rationis lumine. Et quidem adfulgente etiam revelationis luce, non tam dissipatae sunt opinionum tenebrae: atque hinc tanta sectarum varietas. Vnde sic argumentari licet: minime necessaria est auctoritas illa, quae rationis legisque naturalis luci nihil addere potest; atqui sic se habet religio revelata; ergo nulla est revelationis necessitas. Resp. N. min. Singulas obiectionis partes explicabimus. Universalissima legis naturalis principia fulgentissimo quidem splendent lumine, et ex hominum cordibus deleri non possunt. At conclusiones ex iisdem principiis etiam proximius eruendas non solum concupiscentia et cupiditate sed ignorantia quoque corrumpi, demonstravimus. Itaque falsum omnino est, revelationis auctoritatem legis naturalis lumini nihil addere. Et enim quum evidentissima sint credibilitatis motiva, ipsa motivorum ratione evidenter credibilia fient remotiora legis naturalis principia, quorum notio cupiditatis vel ignorantiae tenebris obscuratur. Praeterea religionem non sola lege naturali contineri demonstravimus sed sublimioribus quoque myste-